

О. М. Бикова,
здобувачка

УДК 82-92: 070 (477)

Комунікаційно-жанрова специфіка художнього репортажу в сучасній періодиці

У статті розглядаються жанрові особливості художнього репортажу. Особлива увага приділяється літературним засобам художнього репортажу, які допомагають яскравіше розкрити подію, явище чи зобразити людину. Наголошується на літературно-художній цінності цього різновиду репортажу.

Ключові слова: художній репортаж, деталі, літературні прийоми і засоби.

Серед інформаційних жанрів журналістики репортаж посідає чільне місце. Репортаж – це оперативний жанр, у якому динамічно, документально точно, мальовничо й емоційно відтворюється конкретна дійсність, правдиві факти через безпосереднє сприйняття автора – очевидця чи учасника події. Репортаж дає можливість читачеві відчутти себе на місці події, нібито власними очима побачити предмет зображення.

Існує багато різновидів репортажів, сучасні теоретики журналістики й до сьогодні не мають єдиного погляду щодо класифікації його жанрових форм. Бачення й застосування поділу репортажу на жанрові різновиди, характеристики їх ідентифікаційних і типологічних особливостей є відносно новими в теорії та практиці соціально-комунікаційних досліджень, що й зумовлює актуальність нашого дослідження.

Мета нашого дослідження – проаналізувати жанрово-стильові особливості художнього репортажу як одного з різновидів сучасного пресового репортажу.

Об'єкт дослідження – матеріали періодичної преси, які підлягають під визначення жанру репортажу. Дослідження здійснено на основі текстів сучасних українських газет – «Україна молода», «Експрес», «День», а також журналу «Український тиждень» за період 2000–2012 рр.

Предмет – жанрові особливості художнього репортажу в пресі.

Одним із різновидів репортажу є художній репортаж. За визначенням І. Прокопенка: «Художній репортаж – це невеликий за своїм обсягом літературно-художній твір, присвячений оперативному зображенню якогось нового визначного явища, важливої події дійсності. Відмінними рисами його є образність, публіцистична яскравість, літературно-художня розробка спостережень» [1, с. 67]. Художній репортаж перебуває на межі журналістики та художньої літератури, це своєрідне поєднання журналістської точності й об'єктивності з художньою виразніс-

тю тексту. Саме літературні засоби, які допомагають яскравіше розкрити подію, явище чи зобразити людину, набувають великого значення у цьому різновиді репортажу.

Художній репортаж набув особливої популярності на початку ХХ ст., а саме від 1928 р. Активно працювали у цьому жанрі Б. Антоненко-Давидович, М. Йогансен, М. Трублаїні, П. Усенко й багато інших. Саме художній репортаж як жанр, що мальовничо, у найбільш яскравих деталях і водночас максимально точно відтворює конкретну дійсність, допомагав письменникам змальовувати тогочасне життя динамічною, живою картиною. Відтак збірки репортажів Б. Антоненка-Давидовича «Землею українською», «Люди й вугілля», «Збруч»; книги О. Полторацького й Дана Сотника «Герой нашого часу. Репортаж про Закавказзя 1929 року», О. Досвітнього «Герої світанку»; репортажі М. Трублаїні «Листи з далекої подорожі», «Великим Сибірським шляхом» тощо є фактологічними документами тогочасної доби.

Так, наприклад, збірка літературних репортажів Б. Антоненка-Давидовича «Землею українською», що побачила світ у 1929 р., користувалася великим успіхом у читачів. Б. Антоненко-Давидович, як ніхто з тогочасних українських письменників, об'їздив майже всю підрадянську Україну й правдиво описав у своїх репортажах усе те, що побачив на власні очі, те, з чим йому довелося зіткнутися. У своїх матеріалах письменник порушував проблему несполучності більшовизму з українською ментальністю і наводив низку гострих прикладів хазяйнування більшовиків в Україні.

Репортажі збірки «Землею українською» мають пізнавальне значення, вони є своєрідною історією нашої дійсності часів коренізації та культурно-національного розвитку України 20 рр. Мандруючи Україною, відвідуючи різні регіони нашої батьківщини (від прикордонного тоді Жванця до степового Донбасу), пильно вдивляючись

у дійсність, автор прагнув «збагнути суперечності й контрасти навколишнього життя, у складному плетиві протиріч помітити перспективи щедро обіцяного “світлого майбутнього”, паростки нового в культурному будівництві, побуті та психології людей після Жовтневого перевороту» [2, с. 283–284].

У сучасних художніх репортажах журналіст, користуючись різноманітними художньо-виразними засобами зображення, володіє широкими можливостями показу життєвих явищ, в окресленні зовнішнього середовища, у характеристиці героїв за допомогою яскравих деталей і особливостей мови. Так відтворюється «фрагмент дійсності» в усіх своїх різноманітних виявах.

Найчастіше у художніх репортажах автор вдається до використання пейзажних замальовок. Картини природи «сприяють розкриттю ситуації, служать фоном, на якому розгортаються події, вказують на місце і час, створюють локальний колорит, той настрій, ті почуття, які викликає природа у журналіста» [3, с. 266]. Ось як журналіст «України молоді» В. Семків, вдаючись до образного опису, зображує зимовий світанок у Карпатах: *«Надворі ще темно... Небо чисте, і видно зорі. Коли починає виднітися, бачимо, що хмари спустилися нижче полонини і сховалися в зморшки долин. Обрій набрякає рожевим кольором – десть там має сходити сонце... Хмари блукають під нами: у ранкових кольорах вони нагадують море. Сонця не видно – воно поки ховається за Хом'яком, але ранкова зоря вже відбивається на хвилях-хмарах червоними відтінками»* (Україна молода. – 2009. – 28 лют.).

Журналіст уводить у текст пейзажний опис, щоб точно передати час подорожі, простір, у якому зараз перебуває автор. У наведеному прикладі за допомогою конкретних образотворчих деталей (*хмари... сховалися в зморшки долин, обрій набрякає рожевим кольором, хмари блукають під нами, ранкова зоря вже відбивається на хвилях-хмарах червоними відтінками*) читач уявляє ранок у горах, переживає ті самі емоції, що й автор під час мандрівки.

Художній репортаж передбачає можливість використання в архітектоніці твору інтер'єрних чи екстер'єрних замальовок. Виразними штрихами змалював автор інтер'єр колиби у художньому репортажі «Роман зі сніговим каменем»: *«Колиба здається затишною... Попід стінами стоять дерев'яні нари. Багато іконок. На столику лежать крупини, цукор, сіль, запальничка. Біля однієї зі стін відведено місце під вогонь, зверху спеціальна конструкція для приготування бринзи»* (Україна молода. – 2009. – 28 лют.). Відтак, використання таких деталей в інтер'єрному описі дає читачеві можливість

уявити зображене автором і зрозуміти умови побуту людей.

Часто в художньому репортажі присутні й короткі портретні зображення людини – риси обличчя, одяг, рухи, міміка, манери. Ці зовнішні характеристики свідчать про внутрішній стан персонажа, про його смаки, соціальний стан. Так, внутрішні психічні стани персонажа відображаються у міміці, рухах, його уподобаннях, соціальний стан – в одязі: *«...Дітвори – як горобців. Дівчатка в сукнях та хустинках, зав'язаних вузликом під підборіддям. Хлопчаки – у чорних кашкетах, темних штанцях і сорочках»* (Експрес. – 2009. – 18, 25 черв.); *«Як не боїтеся, то підіть уночі до Парасоцького лісу попід Диканькою, – змовницьки шепоче повновида молодичка. – Там і побачите чорта, а може, й відьма на мітлі прилетить», – хитро зблискуючи чорними очима, повідає таки схожа на Солоху пані»* (Експрес. – 2004. – 5–7 січ.).

Портрет у репортажі стає особливо яскравим за умови використання образотворчої деталі, яка одночасно надає індивідуальності та конкретності саме цьому зовнішньому образу персонажа. Через образотворчу деталь прослідковується позиція автора, його ставлення до дійсності: *«Благородна сивина на скронях, правильні риси обличчя. Навіть мішкуватий одяг не може приховати струнку поставу, успадковану від предка з якогось великого роду... Вдивляюся у вічі співрозмовника, а там – стіна... Навіть гарні великі очі, як свіжолищені каштани, не скрашують тої порожнечі»*.

Таким чином, і портрет-характеристика, і пейзаж, й інтер'єр надають репортажу більшої виразності, сприяють яскравості, картинності зображення.

Великого значення в художньому репортажі набуває діалог, який іноді може перетворитися на розмову кількох осіб. Досконалі діалоги – з усіма рисами розмовного стилю – допомагають читачеві наочно уявити ситуацію, про яку розповідає автор, посилюють достовірність того, що відбувається, створюють у читачів враження живої безпосередньої розмови. Жваві, стислі діалоги надають оповіді репортера динамічності. Так, в репортажі Х. Інжуатової «Звільнити за... українську» діалог допомагає відтворити ставлення мешканців Луганщини до української мови: *«Низькі будинки, подвір'я яких подекуди залиті талою водою, центральний ринок, одна з головних вулиць – імені Леніна, з пам'ятником йому в центрі... І добрі усміхнені люди з печальними очима»*.

«Добрий день! А як до центру пройти?» – запитую двох жінок, які щойно жваво розмовляли російською. «Та тут недалеко. Тобі, дитинко, он по тій вулиці». «А чому ви мені

українською відповіли?» – з недовірою мружуся. «Та ми ж її знаємо і любимо. Просто так вже склалося, що все більше по-російськи...» (Експрес. – 2010. – 25 лют. – 4 берез.).

Однією з особливостей художніх репортажів є те, що вони надзвичайно багаті на різноманітні тропи. Образні засоби допомагають яскравіше викласти матеріал, створюють у читача відповідний настрій. «Окрім того, точно вживаний образ нерідко підсилює авторську думку, а той сам відіграє роль аргументу, наочно вмотивовуючи той чи той журналістський висновок» [4, с. 128]. Серед найуживаніших та найпопулярніших – порівняння та епітети. Будучи свідком події, автор репортажу описує його крізь призму свого сприйняття. Репортер ставить перед собою завдання не тільки наочно зобразити побачене і почуте, викликати у читача «ефект присутності», але й дати емоційну оцінку подій, що описуються. Ефективним емоційно-експресивним засобом виступають у художньому репортажі епітети. Домінування епітетів зумовлено жанровими особливостями художнього репортажу: епітети – це ті художні, образні означення, що підкреслюють характерну рису, визначальну якість явища, предмета, поняття, дії [5, с. 338].

Найбільш уживані в художньому репортажі описові епітети. Наприклад, О. Чекан у репортажі «Курортний декаданс» за допомогою епітетів переносить нас у світ дитинства: «Лише 20 хвилин від столиці Варшавською трасою – і ти в дитинстві. Коли дерева були великими, ставки чистими, а день безкінечним. Де все було справжнім: рясна мжичка теплою дощу, що раптом ставав зливою і тисячами бульбашок лякав жабенят. Де темний бурштин вишнево-го клею і світлий соснової смоли були коштовнішими за всі скарби світу. Де хрущі дзиччаням крилець робили тишу абсолютною, а лозинка, з якою ти безжально здер тоненьку шкірку і залишив на ніч у мурашиній купі, обіцяла таку насолоду, що уві сні ти сміявся срібним дзвіночком» (Український тиждень. – 2008. – 5–11 груд.).

Часто в тексті репортажу використовуються оцінні епітети, тобто такі, що виражають авторське ставлення до відображеної інформації. Так, наприклад, у репортажі О. Чекан «Срібні виноградники» читаємо: «Для огляду існує Ласко-2, своєрідний рімейк давньої печери, де відтворили точні копії доісторичних шедеврів... Відчуття? Мороз по шкірі. Не тому, що в печері справді холодно. Вони мчать – оскраженілі чорні бики! Мчать уже 30 тисяч років! Ось один, захиляючись власною гарячою (так!) кров'ю, ще мить – і навалиться на тебе тяжкою тушею. Перспектива, текстура, віртуозне володіння

кольором, артистичний лаконізм...» (Український тиждень. – 2009. – 24–30 квіт.).

У художніх репортажах досить часто трапляються кольористичні епітети: «На місцях глядачів чекали подарунки – пакет із логотипом НСК, а в ньому ліхтарик, кепка і подушка на сидіння. Верхній ярус отримав сині картузи й ліхтарики, нижній – жовті» (Україна молода. – 2011. – 11 жовт.); «Виїхавши з міста, помічаємо нові дорожні знаки – жовті трикутники із знаком радіації та такого ж кольору таблички на узбіччях» (Україна молода. – 2008. – 26 квіт.); «У вічі впало – чорний колір тут скрізь. У центрі Сизрані – сучасний культурно-розважальний центр. Увесь у дзеркалах. І... чорного кольору... У колір смерті росіяни фарбують паркан, двері в офісах та магазинах і білборди» (Експрес. – 2008. – 18–25 верес.); «Далі ми йдемо крізь хмару. Видно лише те, що розташувалося в радіусі двадцяти метрів. Біла гора, білі хмари, примарний обрій – так у фільмах показують "той світ"» (Україна молода. – 2009. – 28 лют.); «Небо чисте, і видно зорі. Коли починає виднітися, бачимо, що хмари спустилися нижче полонини і сховалися в зморшки долин. Обрій набрякає рожевим кольором – дець там має сходити сонце» (Україна молода. – 2009. – 28 лют.); «Сонця не видно – воно поки ховається за Хом'яком, але ранкова зоря вже відбивається на хвилях-хмарах червоними відтінками» (Україна молода. – 2009. – 28 лют.). У тексті художнього репортажу лексеми кольору емоційно наповнені й від того експресивні. Кольористичні епітети викликають у читачів приємне або неприємне відчуття, сприяють емоційній оцінці певного явища, події, факту, предмету, служать засобом вираження індивідуального емоційно-оцінного ставлення до дійсності.

У медіатексті часто трапляються епітети внутрішньопсихологічного сприймання, тобто ті образні означення, що передають відчуття автора репортажу чи його головних персонажів. Серед внутрішньочуттєвих епітетів окремо виділяють одоративні (характеризують предмет за запахом, нюхом, смаком, дотиком) та емотивні (почуттєві) епітети [5, с. 347]: «Помідори м'ясисті, соковиті, аж солодкі. І справді, ніколи таких не куштувала» (Експрес. – 2008. – 18–25 верес.); «Мов на підтвердження його слів, з неба посипав густий лапятий сніг»; «Дочекалися! Ось він, довгожданий, вистражданий і такий любий серцю сніг!» (Експрес. – 2007. – 30–31 січ.); «Теперішня погода робить ці й без того нелюдні місця геть моторошними. Улітку полишені хати в мертвих селах сховані за буйним цвітом дерев, морозної ж зими вони потопують у снігу... А нині, у сльотаву, зруйновані часом будівлі з проваленими дахами справля-

ють *гнітюче враження*» (Експрес. – 2009. – 10–17 груд.).

Порівняння також досить часто використовується у тексті художнього репортажу. Цей образний засіб не лише конкретизує уявлення про предмет, про який йдеться, а й відображає емоційне ставлення до нього мовця. Порівняння допомагають подавати пейзажні, портретні зображення, характеристики персонажів, психічних станів. За допомогою порівнянь у репортажі створюється емоційна конкретика представленої автором інформації, його оціночний погляд на відображений предмет.

У художніх репортажах переважно зустрічаються:

а) прості порівняння, які утворюються за допомогою сполучників як, мов, немов, наче, неначе, нібито: *«Свіжість, чистота, затишок: Донецьк сяє як нова копійка»* (Експрес. – 2007. – 12–19 лип.); *«У прозорій і студеній воді виблискуює кожен камінчик – ледве стримуєшся, щоб не зійти сходами на дно, наче у задзеркальний вимір»* [5]; *«Палуба, немов пательня, до поручнів неможливо доторкнутися»* (Україна молода. – 2008. – 19 верес.);

б) прості порівняння без сполучників, які утворюються за допомогою предикатів нагадує, схожий, ніби: *«Пустеля засипана тонким шаром піску, схожого на чисте борошно»* (Український тиждень. – 2009. – 31 лип. – 6 серп.); *«Опішне зі своїми круговими дорогами за формою скидається на величезну макітру місцевого виробництва, розписану річищем Ворскли, немов фірмовою фландрівкою – смужковим орнаментом»* (Український тиждень. – 2008. – 31 жовт. – 6 листоп.);

в) у формі орудного відмінку: *«На центральній площі Леніна жваво торгують гарячими ковбасками, які готують тут же... Кетчуп льється річкою. Часом на асфальт»* (Експрес. – 2007. – 12–19 лип.).

Значно рідше трапляються у тексті репортажу розгорнуті порівняння, які будуються на деталізованому зіставленні: *«Це Донбас. Неозорий, як степ. Монолітний, як вугільна брила»* (Експрес. – 2007. – 12–19 лип.).

Таким чином, і прості, і розгорнуті порівняння у художньому репортажі виконують зображувально-виражально-оцінну функцію.

Для художнього репортажу характерне наче відображення суттєвих деталей. Ці деталі допомагають читачу подумки перенестися туди, де відбувається подія, а також за їх допомоги відображається ставлення людей до події чи явища, характеризуються життєві позиції і погляди людей. Деталі у художніх репортажах привертають увагу своєю оригінальністю, природністю, простотою, реалістичними тонкощами і є свідченням художньої майстерності автора. Так,

наприклад, стилістика репортажу «Роман зі сніговим каменем» відзначається достатньо деталізованим емоційно насиченим описом. Читаємо: *«Ранковий підйом заплановано на сьому годину, якраз тоді починає світати. Під ранок намет вкрився ізсередини краплинами льоду. Деякі бурюльки тримаються добре, а інші тануть і зимними краплями б'ються в чоло. Брррр! Краплі – це конденсат, який утворився від вологи і тепла людських тіл. В палатці зимно, але вилазити неохота. Бо там, за порогом, кусається ще більший холод»* (Україна молода. – 2009. – 28 лют.).

Внутрішній монолог журналіста, що також часто зустрічається в структурі художнього репортажу, допомагає читачам пережити ті відчуття, які пережив сам автор на місці події. Думки автора допомагають також відчуті переживання і емоції людей, про яких йде мова у тексті. Внутрішній монолог автора містить суб'єктивну інформацію. Так, журналіст К. Раковський побував у Бориславі – місті, де сконцентровано одні з найбільших і найдавніших українських нафтопромислів. Ось які думки з'явилися у автора під час візиту до міста нафтовиків: *«Розглядаючи зупинені апарати-качалки, мимоволі задумуєшся над тим, що Україна – така дивна держава, що навіть нафту в ній добувати невигідно. Нафтопереробний завод має ж бути чимось апріорно прибутковим? Ну, принаймні ми чули, що в Кувейті на нафті живуть як у Бога за пазухою. Так-от, перефразуючи відомий вислів, робимо висновок, що “Борислав – не Ель-Кувейт”»*.

Нафтопереробна промисловість тут теж є, але вона простоє. Наприклад, нафтопереробний комбінат “Галичина” мусить весь час зупинятися для накопичення нафти... Крім того, не використовується рекреаційний потенціал регіону, унікальні мінеральні джерела. Те, що в іншому місці могло б давати прибуток, у нас якимось загадковим чином іде на збиток. Як це так – загадка для Борислава, який і радий би посміявся, та щось не дуже виходить» (Український тиждень. – 2009. – 8–9 квіт.).

В аналізованому уривку репортер вводить у текст репортажу інтертекст за допомогою алюзій. Алюзії, які використовує автор у репортажі для змалювання українських реалій, може зрозуміти тільки той, хто добре ознайомлений і з вітчизняною класикою, а саме з творчістю І. Франка і його романом «Борислав сміється» (*Борислав і радий би посміявся, та щось не дуже виходить*), і з творчим доробком екс-президента України Л. Кучми «Україна – не Росія» (*«Борислав – не Ель-Кувейт»*).

Алюзію як стилістичну фігуру, що є своєрідним натяком на відомий художній твір, автор

репортажу використовує для виразнішого подання власної думки, натякає читачеві на щось важливе, не заглиблюючись у деталі та не описуючи скрупульозно подію. Досить часто алюзії стають зрозумілі тільки підготовленим читачам, тому, як зазначає М. Воробйова, добираючи алюзивні засоби з метою їх використання як способу впливу на читача, автору варто враховувати такі чинники: мовну приналежність цільової аудиторії; етнос читача; соціокультурну групу, до якої належить реципієнт; його вікові характеристики [6].

Ці всі характерні ознаки художнього репортажу зближують його з літературою і, як зауважує В. Здоровега, «художні репортажі у літературній практиці нерідко називаються документальними повістями, документальними розповідями, художніми нарисами» [7, с. 175].

Та, незважаючи на специфічні ознаки, пов'язані зі своєрідністю художньої творчості, художньому репортажу притаманні і жанрові особливості звичайного репортажу. Це і динамічний ритм оповіді, і «кінематографічність» (швидка «зміна картин»), і постійна присутність образу автора.

М. Василенко зазначає, що художнім репортажем найкраще володіють літератори, тому в країні традицію написання художніх репортажів зберігають щотижневики й журнали культурно-художнього спрямування [8, с. 128].

Отже, літературно-художня цінність цього різновиду репортажу визначається вмінням автора

володіти словом, гармонійно поєднувати репортажний метод із численними літературними засобами і прийомами.

1. Прокопенко І. Репортаж в газеті / І. Прокопенко. – К. : ВПЦ «Київ. ун-т», 1959. – 157 с.

2. Бойко Л. З когорти одержимих: Життя і творчість Бориса Антоненка-Давидовича в літературному процесі ХХ ст. / Л. Бойко. – К. : ВД «Києво-Могилянська академія», 2004. – 584 с.

3. Гриценко О. Основи теорії міжнародної журналістики / О. Гриценко, В. Шкляр. – К. : ВПЦ «Київ. ун-т», 2002. – 304 с.

4. Глушко О. Журналістське розслідування: історія, теорія, практика : навч. посіб. / О. Глушко. – К. : Арістей, 2006. – 144 с.

5. Мацько Л. Стилїстика української мови : підручник для студ. філол. спец. вищих навч. закладів / Л. Мацько, О. Сидоренко, О. Мацько ; [за ред. Л. І. Мацько]. – К. : Вища школа, 2003. – 462 с.

6. Воробйова М. Специфіка актуалізації змісту інтермедіальних алюзій: фреймовий підхід (на матеріалі англomовного публіцистичного дискурсу) [Електронний ресурс] / М. Воробйова. – URL : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/novfil/2009-35/033-036.pdf.

7. Здоровега В. Теорія і методика журналістської творчості : підручник / В. Здоровега. – Львів : ПАІС, 2004. – 268 с.

8. Василенко М. Динаміка розвитку інформаційних та аналітичних жанрів в українській пресі : монографія / М. Василенко. – К. : Вид-во Інституту журналістики КНУ ім. Тараса Шевченка, 2006. – 236 с.

Подано до редакції 06. 12. 2013 р.

Bykova O. M. A communication-genre specific of the artistic reporting is in modern periodicals.

The article deals with the problem of genre features of the artistic reporting. The special attention is made on the literary facilities of the artistic reporting, which help to expose an event, phenomenon or to represent a man much brighter. The accent is made on the value of this type of reporting.

Keywords: artistic reporting, detail, literary methods and facilities.

Быкова О. Н. Коммуникационно-жанровая специфика художественного репортажа в современной периодике.

В статье рассматриваются жанровые особенности художественного репортажа. Особое внимание уделяется литературным средствам художественного репортажа, которые помогают ярче раскрыть событие, явление или изобразить человека. Основной акцент автор делает на литературно-художественной ценности этой разновидности репортажа.

Ключевые слова: художественный репортаж, детали, литературные приемы и средства.